УДК 94(47)«18/19»:339.13.012.42
DOI: https://doi.org/10.12958/3083-7030-2026-1-43-55

Дробишева Ольга Андріївна,
кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри історії та археології
ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», м. Лубни, Україна.
olga3405@ukr.net
https://orcid.org/0000-0002-0289-5317

ПІДПРИЄМСТВА ПОЛЬСЬКИХ, БАЛТІЙСЬКИХ І БІЛОРУСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ У СИНДИКАТАХ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ НАПРИКІНЦІ XIX – НА ПОЧАТКУ XX СТ.

Наприкінці XIX – на початку XX ст. промисловість Російської імперії зазнала суттєвих змін, пов'язаних із посиленням концентрації виробництва і капіталу та поширенням монополістичних об'єднань у вигляді синдикатів. Участь у цих процесах брали не лише підприємства центральних і південних промислових районів, а й заводи та фабрики польських, балтійських і білоруських земель, включені до загальноімперських господарських зв'язків. Їх поєднувало спільне прикордонне положення та належність до західного вектора господарських зв'язків Російської імперії, тісно пов'язаного з економічними процесами Центрально-Східної Європи. Вивчення проблеми їх місця у структурі імперських монополій того часу дозволяє краще зрозуміти витоки нерівномірного економічного розвитку цієї частини Європи, формування міжрегіональних господарських зв'язків і тривалу залежність окремих частин регіону від наднаціональних економічних центрів. Крім того, в умовах методологічного перегляду пострадянських історіографічних традицій відбувається деконструкція імперських наративів, що протягом тривалого часу приписували західним губерніям Російської імперії статус периферії. Висвітлення активної ролі підприємств цих земель у формуванні синдикатів сприятиме відновленню їх суб'єктності в економічній історії пізньоімперської доби.

Процеси монополізації промисловості Російської імперії наприкінці XIX – на початку XX ст. неодноразово ставали предметом історичного аналізу. Більшість робіт присвячено загальним процесам монополізації промисловості, історії окремих синдикатів, економічній політиці уряду та розвитку окремих галузей, тоді як регіональний аспект висвітлено фрагментарно. Дослідження імперського періоду (Янжул, 1895; Кафенгауз, 1910) мали переважно практичний характер, оскільки їхні автори прагнули осмислити нові явища монополізації одночасно з їх розвитком. У цих працях регіональний аспект участі підприємств західних земель імперії переважно спеціально не виділявся. У радянській історіографії (Бовыкин, 1967; Наумова, 1984; Китанина, 1987; Шепелев, 1987) вивчення синдикатів підпорядковувалося марксистсько-ленінській парадигмі, у межах якої монополістичні об'єднання розглядалися насамперед як прояв кризи капіталізму. Попри значний фактичний матеріал, уведений у науковий обіг радянськими дослідниками, їхні висновки часто були позначені ідеологічною заданістю. Разом з тим саме в цей період було започатковано систематичне вивчення архівних матеріалів, окремих галузей промисловості, регіональних особливостей монополізації та взаємин монополістичних об'єднань із владою. Підприємства Царства Польського, Прибалтійських і білоруських губерній розглядалися здебільшого як учасники загальноімперських угод, без уваги до специфіки відповідних промислових районів.

У сучасній українській історіографії найповніше проблема висвітлена у дисертації автора (Забудкова, 2018), де систематизовано матеріал про створення та розвиток синдикатів у про-

мисловості Російської імперії. Сучасні іноземні праці про польські, білоруські та балтійські землі у складі Російської імперії зосереджені переважно на загальних процесах економічного й промислового розвитку відповідних регіонів у її складі (Koryś & Tymiński, 2022; Daheur, 2022; Köll, 2025; Гісторыя Беларусі, 2005; Киштымов, 2014). Водночас узагальнювальні дослідження економічної історії Російської імперії (Cheremukhin et al., 2017; Zhuravskaya et al., 2024) акцентують значення інституційних бар'єрів, монопольної влади та нерівномірності індустріального розвитку, що створює важливий контекст для вивчення синдикатів, але не розв'язує спеціально питання про роль у них підприємств західних окраїн імперії. Отже, комплексний аналіз участі підприємств польських, балтійських і білоруських земель у синдикатах Російської імперії в історіографії фактично відсутній.

Отже, аналіз літератури засвідчує, що проблема участі підприємств польських, балтійських і білоруських земель у синдикатах Російської імперії висвітлена нерівномірно і не була предметом спеціального дослідження. Через це недостатньо з'ясованими є масштаби й форми участі підприємств польських, балтійських і білоруських земель у синдикатах, їх галузева специфіка та місце в загальноімперській системі монополістичного капіталу. Саме ця обставина зумовлює звернення до зазначеної проблеми.

Мета статті полягає у з'ясуванні місця і форми участі підприємств польських, балтійських і білоруських земель у синдикатах Російської імперії наприкінці XIX – на початку XX ст. з точки зору їх галузевої належності, ролі у функціонуванні окремих об'єднань та значення в загальноімперських процесах монополізації промисловості.

Наприкінці XIX – на початку XX ст. монополізація стала однією з характерних рис промислового розвитку провідних європейських держав. Посилення концентрації виробництва і капіталу, ускладнення міжрегіональних господарських зв'язків і зростання ролі великих підприємств сприяли поширенню монополістичних об'єднань, серед яких у Російській імперії найбільш стійкою формою виявилися синдикати (Забудкова, 2018). Їх виникнення було пов'язане не лише із загальними закономірностями індустріальної епохи, а й зі специфікою імперського економічного простору, у межах якого поєднувалися нерівномірність модернізації, слабке конкурентне середовище, активне втручання держави в господарське життя та високі інституційні бар'єри для корпоративного входу (Cheremukhin et al., 2017; Zhuravskaya et al., 2024). У цій системі помітне місце посідали польські, балтійські та білоруські землі, які входили до складу Польського, Прибалтійського та Північно-Західного промислових районів Російської імперії і поєднували глибоку включеність до загальноімперського ринку з власною регіональною специфікою промислового розвитку, правового режиму та зовнішньоекономічних зв'язків (Koryś & Tymiński, 2022; Daheur, 2022; Köll, 2025).

За підрахунками Г. Касперовича, наприкінці 1907 р. у Російській імперії діяло близько 120 підприємницьких союзів, з яких 19 припадало на Прибалтійський і 15 на Польський промислові райони (Касперович, 1907, с. 1). Не всі з них мали монополістичний характер, а участь підприємств цих земель власне у синдикатах була різною за масштабами й формами. Водночас у всіх випадках вона відображала не лише інтегрованість цих регіонів у спільний господарський простір імперії, а й різну позицію в ньому. Царство Польське виступало парадоксальною «продуктивною периферією», що індустріалізувалася швидше за значну частину імперського центру (Daheur, 2022), тоді як прибалтійські губернії вирізнялися концентрацією спеціалізованої промисловості у портових вузлах, передусім у Ризі (Koryś & Tymiński, 2022; Köll, 2025).

Польський промисловий район охоплював територію Царства Польського й концентрувався навколо трьох основних осередків. Лодзь стала найбільшим в імперії центром текстильної промисловості, де зосереджувалися бавовняні, вовняні та лляні фабрики, продукція яких задовольняла значну частину внутрішнього попиту. Варшава вирізнялася розвиненим маши-

нобудуванням і металообробкою. Тут діяли заводи «Лільпоп, Рау і Левенштейн», «Б. Ганке», виробничі підприємства електротехнічної та хімічної галузей. Третім осередком був Домбровський басейн як район концентрації вугільної та металургійної промисловості. Тут діяли товариства «Гута-Банкова», «Граф Ренард», «Об'єднані заводи Королівський та Лаура», а також низка трубопрокатних і залізоробних підприємств. Загалом наприкінці XIX ст. Польський район виробляв близько 15% вартості всієї продукції Російської імперії (Зашкільняк & Крикун, 2002, с. 361). Це пояснювалося вигідним розташуванням на кордоні з Центральною Європою, збереженням частини окремих правових та регуляторних інституцій, відсутністю митного кордону з імперією, розвитком залізниць, припливом іноземного капіталу та орієнтацією на місткий імперський ринок (Koryś & Tymiński, 2022; Daheur, 2022).

Прибалтійський промисловий район охоплював Естляндську, Ліфляндську та Курляндську губернії. До нього примикав Петербурзький район. На частку обох припадало близько 10% випуску промислової продукції імперії, з них 27,5% металообробки, 41,8% суднобудування і 57,6% виробництва електротехніки (Шепелев, 1987). Ядром Прибалтійського району була Рига – центр машинобудування, вагонобудування, електротехніки, хімічної та гумової промисловості. Тут діяли Російсько-Балтійський вагонобудівний завод, металургійні підприємства «Етна», «Беккер і Ко», «Старр і Ко», товариство «Ризька дротова промисловість», а також гумовий гігант «Проводник». Ревель (зараз – Таллінн) спеціалізувався на машинобудуванні та суднобудуванні, Лібава (Лієпая) – на металообробці. Курляндія, окрім того, мала розвинену деревообробну та сірникову промисловість. У пізньоімперський період балтійські порти, передусім Рига, посідали привілейоване місце в індустріальному розвитку західних регіонів імперії, поєднуючи функції транспортних воріт, промислових вузлів і каналів залучення західноєвропейського капіталу та технологій (Köll, 2025).

Північно-Західний край (Мінська, Гродненська, Могильовська, Вітебська та Віленська губернії) у структурі імперської промисловості посідав скромніше місце, ніж два попередні райони. Тут переважала легка та харчова промисловість, тісно пов'язана з місцевою сировинною базою – лісом, льоном, цукровими буряками. Особливе значення мала сірникова промисловість, що виникла в 1880–1890-х рр. і швидко перетворилася на провідну галузь регіону. Найбільші сірникові фабрики розташовувалися в Борисові («Вікторія», «Березина»), Мозирі («Молнія»), Пінську («Прогрес-Вулкан»), Койданові («Дружина») та Слонімі (Забудкова, 2018, с. 251). Окрім того, у Мінській, Могильовській та Гродненській губерніях діяли цукрові, паперові, скляні, шкіряні та деревообробні підприємства, а у Віленській губернії розвивалося машинобудування (Ландваровський завод братів Фрумкіних, що згодом увійшов до синдикату «Дріт» (Забудкова, 2018).

Таке становище було зумовлене загальною логікою економічної модернізації імперії. Держава через митну, податкову та інвестиційну політику стимулювала розвиток великої промисловості, а поряд із цим важливу роль відігравали приватні, у тому числі іноземні, капіталовкладення, що спрямовувалися передусім у найбільш прибуткові й технічно складні галузі (McKay, 1970, с. 110). За таких умов регіони, тісніше пов'язані з європейськими ринками, транспортними шляхами та зовнішньоторговельною інфраструктурою, отримували додаткові можливості для включення в процеси концентрації виробництва і збуту. Саме це значною мірою визначило помітну роль польських і балтійських земель у синдикатах та специфічну, більш вибіркову участь у них підприємств білоруського простору. Тож досліджувані регіони не становили єдиного промислового масиву ані за структурою, ані за галузевою спеціалізацією, проте всі вони були інтегровані в систему промисловості Російської імперії.

Саме ця відмінність галузевих профілів і форм включення до загальноімперського ринку зумовила різні моделі участі підприємств цих земель у синдикатах наприкінці XIX – на початку XX ст.

Серед синдикатів Російської імперії «Російське товариство сірникової торгівлі» («РОСТ») посідало особливе місце, бо на відміну від металургійних та вугільних об'єднань, що формувалися навколо великих промислових центрів і керувалися з Петербургу чи Харкова, його організаційне ядро виникло на західних окраїнах імперії – у Мінську, звідки поширилося на схід. Реконструкція географії учасників та обставин створення цього синдикату дозволяє побачити, як підприємства досліджуваних регіонів не лише інтегрувалися до загальноімперської монополістичної системи, а й самі ставали її організаційними центрами.

Процеси концентрації та монополізації виробництва на білоруських землях не обмежувалися сірниковою галуззю. У 1905 р. в Кописі було створено синдикат кахельних виробників, а у 1906 р. в Орші – пивоварних заводів Північно-Західного краю. У 1911 р. постав синдикат «Продакон», який об'єднав власників конвертних фабрик Бреста, Вільни та Одеси, а його правління розташовувалося в Мінську. У 1912 р. князь Друцький-Соколинський був серед засновників тресту дріжджових винокурень, до якого входили підприємства із загальним капіталом 15 млн руб. (Гісторыя Беларусі, 2005, с. 363–364). Утім, саме виробництво сірників стало галуззю, де цей процес набув найбільших масштабів і вийшов на загальноімперський рівень.

Сірникова промисловість у західних губерніях імперії почала активно розвиватися наприкінці 1880-х – у 1890-х рр. Її розташування зумовлювалося наявністю осикової деревини як основної сировини, поширеної в лісах Полісся та Західної Білорусі. У 1891 р. підприємці Б. Соломонов і С. Гіршман заснували в Борисові Мінської губернії фабрику «Вікторія», яка швидко стала однією з найбільших в імперії. У 1892 р. Л. Гіршман побудував у Пінську фабрику «Прогрес-Вулкан», у 1901 р. розпочала роботу борисовська фабрика «Березина» І. Бермана, дещо раніше – мозирська «Молнія», яку згодом викупив той самий Б. Соломонов. У Койданові діяла фабрика «Дружина» Л. Стронгіна, у Слонімі – підприємства місцевих лісопромисловців Ц. Дубінбаума та Х. Штейнберга. До цієї групи близько за географією та власниками примикала курляндська фабрика «Вулкан» у Гольдингені, що належала Л. Гіршману (Киштымов, 2014, с. 65–66).

Швидке зростання числа підприємств і конкуренція між ними створили передумови спроб монополізації ринку. З 1900–1903 рр. відомі регіональні картельні угоди виробників сірників (Вл. С., 1907, с. 1). У червні 1905 р. в офісі Мінського відділення Північного банку представники 11 найбільших сірникових фабрик західної частини Російської імперії створили Комітет сірникових фабрикантів Західного краю – регіональне об'єднання, яке встановлювало мінімальні ціни, розподіляло квоти виробництва та визначало райони збуту для своїх учасників (Гісторыя Беларусі, 2005, с. 364; Киштымов, 2014, с. 66). Саме ця структура стала організаційним прообразом загальноімперського синдикату, який було створено у 1906 р. і роком пізніше легалізовано у вигляді «Російського товариства сірникової торгівлі» («РОСТ») у складі 39 фірм (Забудкова, 2018, с. 251). До цієї угоди приєдналися близько 75% виробників сірників у країні (К истории…, 1916, с. 208). Право продажу продукції було передане Російсько-Азіатському банку, що зафіксувало вирішальну роль фінансового капіталу в організаційній структурі синдикату (Вл. С., 1907, с. 1).

Управління «РОСТом» здійснював один директор, якого обирали одноголосно, причому передбачалося, що він не мав бути пов'язаний із жодним з контрагентів (Бовыкин, 1967, с. 182–183). Договір синдикату передбачав нормування виробництва: кожне підприємство отримувало визначену квоту, відповідно до якої мало встановлювати кількість робітників (Спичечный синдикат, 1914, с. 2). Особливі умови іноді змінювали статус окремих учасників. Наприклад, відповідно до угоди з товариством Чудівської фабрики «Сонце» останнє отримувало право продажу власних сірників і сірників інших контрагентів на умовах спеціальної винагороди (Наумова, 1984, с. 96).

У 1907 р. угода «РОСТу» з єдиними імпортерами бертолетової солі в Російську імперію про її виключне постачання синдикату призвела до ліквідації конкуренції дрібних кустарних виробників, що працювали поза синдикатом (К истории…, 1916, с. 207). Однак згодом високі монопольні ціни спричинили появу нових фабрик, зокрема у Тверській і Київській губерніях, що поступово ослабило позиції синдикату (Спичечный синдикат, 1910, с. 3).

Історія «РОСТу» наочно демонструє, що участь підприємств білоруських і балтійських земель у синдикатах Російської імперії не зводилася до пасивного приєднання до структур, створених у столицях. У випадку сірникової промисловості саме регіональна ініціатива – Комітет сірникових фабрикантів Західного краю, оформлений у Мінську у 1905 р., – стала тим початком, з якого розгорнулася загальноімперська монополістична структура. Водночас «РОСТ» демонструє й іншу важливу рису. На відміну від важкої промисловості, де синдикати часто формувалися навколо великих підприємств окремих промислових районів, у сірниковому виробництві об'єднання мало ширшу, більш розпорошену територіальну основу. Саме тому участь підприємств західних земель тут виявлялася не через домінування одного промислового району, а через включення місцевих фабрик до великого загальноімперського збутового союзу. Це дозволяло виробникам, розташованим поза головними центрами важкої індустрії, інтегруватися в монополістичні структури імперії на іншій галузевій основі. Тож об'єднання заслуговує на самостійне місце в історії економічної модернізації Центрально-Східної Європи та в історії формування підприємницьких еліт регіону.

Якщо «РОСТ» виник як регіональне об'єднання і був своєрідним винятком серед синдикатів, то у важкій промисловості існувала ціла галузь, де роль підприємств прибалтійських і польських земель була не периферійною, а структурно визначальною. Йдеться про дротяно-цвяхове виробництво, послідовні монополістичні об'єднання якого («Агентство російських дротових і цвяхових заводів» (1890-ті рр.), «Цвях» (1903–1908) та «Дріт» (1908–1917)) формувалися саме навколо ризько-лібавських і петербурзьких підприємств із суттєвою польською участю.

Перші спроби монополістичного об'єднання у дротяно-цвяховій галузі сягають середини 1880-х рр. У 1886 р. в Петербурзі виник картель шести дротяних і цвяхових фабрикантів, який, за повідомленням І. Янжула, було укладено «німцями за німецьким же взірцем» (Янжула, 1895, с. 120). Восени того ж року угоду було продовжено у формі «Конвенції залізопрокатних, дротяних і цвяхових заводів», яку підписали вже 15 фабрикантів з метою «узгоджувати ціни на дріт та цвяхи» (Оцуп, арк. 3 зв.). У березні 1890 р. три заводи Петербурзького району уклали угоду про реалізацію продукції через спеціальне «Агентство російських дротових і цвяхових заводів» (Кафенгауз, 1910, с. 247).

Нова форма об'єднання сформувалася наприкінці 1903 р., коли було утворено акціонерне товариство «Цвях». До його складу спочатку ввійшли 28 із 32 цвяхово-дротових і чотири дротово-прокатні заводи (Металлы, 1903, с. 5), а до 1908 р. синдикат контролював уже близько 90% усього виробництва дроту й цвяхів в імперії, зосередженого на 40 заводах (Наши железные синдикаты, 1903, с. 2; Забудкова, 2018, с. 77). Серед учасників «Цвяху» помітне місце посідали підприємства прибалтійських і польських земель: товариство «Ризька дротова промисловість», Ризький металічний завод «Етна», Лібавські металеві заводи, заводи «Старр і Ко» та «Беккер і Ко» (Рига), а також польські підприємства – заводи «Б. Ганке» (Варшава) та «Гута-Банкова» (Домбровський басейн) (Забудкова, 2018, с. 248).

«Цвях» проіснував до 1908 р. Його розпад був спричинений як систематичними порушеннями угоди з боку контрагентів, так і діями аутсайдерів. Так, надмірне (на 30%) підняття цін «Російсько-Бельгійським товариством» призвело до того, що вже через два роки воно побудувало відділ для прокату дротяного заліза, яке почало реалізовувати новоутвореним цвяховим заводам, що поступово витіснили «Цвях» з низки ринків (Кафенгауз, 1910, с. 106).

На зміну «Цвяху» прийшло регіональне об'єднання «Дріт», утворене у 1908 р. Цей синдикат об'єднав десять заводів Прибалтійського району, Москви та Петербурга, які у 1909 р. виробляли близько 30% дротяної продукції імперії, а у 1910 р. – уже 48–50% (Синдикат «Проволока», 1910, с. 1). До «Дроту» ввійшли товариство «Ризька дротова промисловість», заводи «Старр і Ко», «Беккер і Ко», «Бр. Тільманс і Ко», Лібавські металеві заводи, Російсько-Балтійський завод, Петербурзькі залізопрокатний і дротовий заводи, Московський металічний завод, Невський завод П. Арістова, а також Ландваровський завод братів Фрумкіних (Віленська губернія) (Забудкова, 2018, с. 248). Таким чином, географія учасників «Дроту» демонструє виразне зміщення центру тяжіння до прибалтійсько-петербурзького ядра з литовським вузлом у Ландварові, тоді як варшавські та домбровські підприємства, що раніше входили до «Цвяху», у новому об'єднанні представлені не були. Це свідчить про регіональну спеціалізацію монополістичних структур, що формувалися після кризи 1908 р.: польські металургійні підприємства переорієнтувалися на участь у «Продаметі» та «Трубопродажі», тоді як прибалтійські зміцнили позиції в дротяно-цвяховому сегменті.

Структура «Дроту» відображала ширшу тенденцію відцентрових процесів у синдикатах залізної промисловості наприкінці 1900-х – на початку 1910-х рр., коли загальноімперські об'єднання поступалися місцем регіональним. Прибалтійсько-петербурзька конфігурація «Дроту» виявилася стійкою і синдикат проіснував до 1917 р., хоча його практична діяльність значною мірою зупинилася після окупації німецькими військами Курляндії (1915) та евакуації частини ризьких підприємств у внутрішні губернії.

Аналіз «Цвяху» і «Дроту» показує, що в дротяно-цвяховій галузі підприємства прибалтійських земель становили не просто помітний, а структурно центральний компонент монополістичних об'єднань. Польська присутність, виразна в «Цвяху», у «Дроті» поступилася місцем литовській, що відображало зрушення в галузевій географії синдикатів імперії. У сукупності ці два приклади доповнюють картину «РОСТу» і демонструють, що принаймні у двох галузях – сірниковій і дротяно-цвяховій – монополістичні об'єднання Російської імперії формувалися навколо регіональних ядер, розташованих на західних окраїнах.

Польські та балтійські підприємства були представлені не лише в регіональних об'єднаннях, а й у загальноімперських металургійних синдикатах, що охоплювали найважливіші підприємства галузі в межах усієї країни – «Продаметі», «Трубопродажі» і «Продвагоні». Однак тут їхня роль була інакшою: вони виступали впливовими регіональними гравцями всередині об'єднань, центр тяжіння яких розташовувався в Південному, Уральському чи Петербурзькому промислових районах. Аналіз їхньої участі в цих синдикатах дозволяє побачити не лише масштаби інтеграції західних окраїн до загальноімперської монополістичної системи, а й специфічні механізми взаємодії регіональних груп усередині великих об'єднань.

Найпотужніший металургійний синдикат імперії «Продамет» поділяв своїх контрагентів на чотири географічні групи з диференційованими цінами продажу виробів. Напередодні Першої світової війни до нього входили південна (контролювала 77,5% продажу сортового заліза, 79% листового і 100% балок та швелерів); центральна (2,5% сортового та 3% листового заліза), польська (17,04% сортового та 18% листового заліза) і прибалтійська (2,96% сортового заліза) групи (ДАДО, ф. 6, оп. 1, спр. 216, арк. 9). Як бачимо, польська металургія посідала в «Продаметі» друге місце за вагою після південноросійської. Поділ на райони використовували також «Продвугілля» та «Трубопродаж» (Кругляк, 1992, с. 32; Монополии…, 1963, с. 344; Кафенгауз, 1910, с. 162).

До польської групи «Продамету» належали кілька великих підприємств Домбровського басейну й суміжних територій. Серед них – товариство «Гута-Банкова», заводи «Б. Ганке» (Варшава), Островецькі заводи та інші (Забудкова, 2018, с. 245–248). Це особливо важливо з огляду на те, що «Продамет» охоплював не одну вузьку товарну позицію, а поступово поширював контроль на різні види металевих виробів, перетворюючись на багатосекційний союз.

Відповідно і внутрішньосиндикатські відносини між польськими й південними учасниками «Продамету» були складними: квоти польських заводів регулярно перерозподілялися, а самі підприємства постійно претендували на більшу частку та преміювання за обмеження виробництва. Так, товариство «Гута-Банкова» напередодні Першої світової війни отримувало премію в 10 коп. з пуду сортового заліза з огляду на свою 1,5%-ну частку в загальному продажу синдикату (ДАДО, ф. 6, оп. 1, спр. 216, арк. 16 зв., 17 зв.). Островецьке товариство отримувало премії за відмову від виробництва листового заліза (Там само, арк. 19 зв.). Окрім того, «Продамет» удавався й до радикальніших засобів регулювання конкуренції. У 1909 р., за свідченнями преси, синдикат виплачував «величезні суми польським металургійним заводам, щоб останні призупинили свою діяльність і не конкурували з синдикатом» (Железный рынок, 1909, с. 2). Цей механізм наочно демонструє, що польська металургія сприймалася керівництвом «Продамету» не як периферійний сегмент, а як серйозний внутрішньосиндикатський конкурент, з яким необхідно було рахуватися.

Синдикат трубопрокатних заводів «Трубопродаж» діяв у 1902–1915 рр. і теж мав помітну польську участь. Три з восьми контрагентів синдикату були польськими підприємствами Домбровського басейну («Граф Ренард», «Королівський та Лаура», Сосновицькі заводи). Така структура учасників пояснює розпад «Трубопродажу» в період Першої світової війни і вихід із нього західної групи заводів, розташованих в Прибалтійському й Польському районах (Китанина, 1987, с. 78–79).

«Продвагон» – синдикат вагонобудівних заводів, що діяв у 1906–1918 рр. і об'єднував практично всі великі підприємства галузі. Серед них помітне місце посідали Російсько-Балтійський завод (Рига) та варшавський завод «Лільпоп, Рау і Левенштейн» (Забудкова, 2018, с. 249). Російсько-Балтійський, окрім того, входив одночасно до «Цвяху» та «Дроту», що ще раз підкреслює багатопрофільний характер ризького машинобудування, що дозволяв одному підприємству бути учасником одразу кількох синдикатів різних галузей.

Тож польські та балтійські підприємства були представлені в загальноімперських металургійних синдикатах у різний спосіб. Для польського промислового району найхарактернішою була участь у «Продаметі» та «Трубопродажі», де його підприємства входили до числа контрагентів, пов'язаних із виробництвом листового заліза, труб і суміжної металургійної продукції (Забудкова, 2018, с. 245–250). Для балтійських земель більш виразною була присутність у «Продвагоні» через Російсько-Балтійський завод. У всіх цих випадках ідеться не про домінування західних земель у синдикатах, а про їхню системну участь у загальноімперській монополістичній структурі. Саме ця участь доповнювала регіональні форми синдикування, представлені «Дротом» і «Цвяхом», та свідчила, що польський і балтійський промислові сегменти були органічною частиною монополізованої промисловості Російської імперії.

Перша світова війна суттєво змінила становище підприємств польських, балтійських і білоруських земель. Якщо в довоєнний період їхня участь у монополістичних об'єднаннях визначалася галузевою спеціалізацією та включеністю до загальноімперського ринку, то з початком воєнних дій на перший план вийшли чинники територіальних втрат, евакуації промисловості, розриву транспортних зв'язків і загальної дезорганізації господарського життя.

Окупація німецькими військами Царства Польського протягом 1915 р. безпосередньо вплинула на склад учасників усіх металургійних і металообробних синдикатів, до яких входили польські підприємства. «Продамет» втратив свою польську групу, що становила, як було показано вище, близько 17–18% продажу сортового та листового заліза синдикату, «Трубопродаж» взагалі припинив існування саме через вихід західної групи заводів, які становили половину його контрагентів (Китанина, 1987, с. 78–79). Це змусило керівництво синдикатів шукати компенсаційні механізми, що поступово трансформувало самі форми монополістичних об'єднань: від класичних синдикатів довоєнного типу – до напівдержавних структур розподілу замов-

лень. Так, у 1916 р. «Продамет» було включено до новоствореного урядового Металургійного комітету, який поклав на нього функції розподілу державних замовлень і фактично позбавив комерційної самостійності (Забудкова, 2018, с. 89–90).

Прибалтійський промисловий район зазнав подвійного удару окупації та евакуації. У 1915 р. німецькі війська зайняли Курляндію, а наступ на Ригу 1917 р. остаточно зруйнував індустріальне ядро регіону. Ще до окупації значна частина ризьких підприємств була евакуйована вглиб імперії: Російсько-Балтійський завод і ряд інших підприємств перевезли до Москви, Петрограда та інших міст. Уже навесні 1915 р. Російсько-Балтійський завод через брак вугілля працював лише два-три дні на тиждень (Совещание…, 1915, с. 3). Евакуація фактично означала припинення діяльності підприємств як учасників синдикатів: переміщені до внутрішніх губерній, вони втрачали свою територіальну прив'язку та інтегрувалися в нові логістичні й виробничі ланцюги. Синдикат «Дріт», ядро якого становили саме ризькі та лібавські підприємства, фактично втратив виробничу основу; формально він проіснував до 1917 р., однак про його реальну діяльність в останні воєнні роки відомостей майже немає.

Особливою була доля «РОСТу». У 1916 р. 23 фабрики синдикату, що давали близько 25% виробництва сірників імперії, припинили роботу через розташування в зоні бойових дій (К истории…, 1916, с. 208). Ці втрати безпосередньо стосувалися саме білорусько-курляндського ядра об'єднання. Бойові дії на території Мінської, Гродненської та Курляндської губерній, а також німецька окупація 1915 р. фактично паралізували сірникову промисловість регіону. Таким чином, війна не лише завдала важкого удару по «РОСТу», а й зруйнувала ту регіональну виробничу основу, з якої він колись виріс.

Революційні події 1917 р. і подальші геополітичні зміни остаточно завершили процес розпаду регіонального сегмента синдикатської системи. Здобуття незалежності Польщею, Литвою, Латвією та Естонією вилучили відповідні території з єдиного імперського економічного простору. Отже, економічна інтеграція західних окраїн у імперський монополістичний простір значною мірою була функцією політичних кордонів. Зміна цих кордонів у 1914–1918 рр. зумовила не просто втрату окремими синдикатами окремих контрагентів, а й спричинила структурну реорганізацію цілих об'єднань і зрештою розпад всієї системи економічних зв'язків.

Здійснений аналіз дозволяє сформулювати кілька основних висновків щодо участі підприємств польських, прибалтійських і білоруських земель у синдикатах Російської імперії наприкінці XIX – на початку XX ст. Ця участь не була периферійною чи випадковою. Підприємства цих регіонів були системно включені до загальноімперських і регіональних синдикатів. Польські заводи відігравали помітну роль у «Продаметі» й «Трубопродажі», балтійські та польські підприємства були представлені також у «Продвагоні». У двох випадках підприємства цих земель відігравали структурно центральну роль. «РОСТ» виник у 1907 р. на основі Комітету сірникових фабрикантів Західного краю, утвореного двома роками раніше в Мінську за участі Мінського відділення Північного банку та фабрик Мінської, Гродненської й Курляндської губерній. Синдикат «Дріт» (1908–1917) склався навколо ризько-лібавського ядра з литовським вузлом у Ландварові й контролював до половини виробництва дроту в імперії. Обидва кейси демонструють, що монополістичні об'єднання могли виростати з регіональних ініціатив на західних окраїнах за активної участі місцевих банків і підприємницьких еліт.

Регіональна специфіка участі підприємств польських, прибалтійських і білоруських земель у синдикатах визначалася кількома чинниками: вищою концентрацією іноземного капіталу, тіснішими економічними зв'язками з німецькомовним промисловим простором Європи, доступом до балтійських портів, а також активнішою роллю комерційних банків у формуванні монополістичних структур. Ці особливості не лише визначали склад учасників і організаційні форми синдикатів регіону, а й робили підприємства цих земель свого роду містками між російським і західноєвропейським економічними просторами.

Наскільки органічно підприємства польських, прибалтійських і білоруських земель були вбудовані в загальноімперську синдикатську систему продемонстрували події Першої світової війни та подальші геополітичні зміни. Окупація Царства Польського у 1915 р., бойові дії на території Курляндії, Мінської та Гродненської губерній та евакуація ризьких підприємств у внутрішні губернії призвели до структурної реорганізації цілої низки великих синдикатів («Продамет», «Трубопродаж», «Дріт», «РОСТ») і зрештою до розпаду тієї системи економічних зв'язків, що формувалася на західних землях імперії впродовж двох попередніх десятиліть. Тож період існування синдикатів Російської імперії постає як короткий, але інтенсивний епізод економічної інтеграції регіону та її розриву внаслідок війни та геополітичних змін, а також історією економічної спадщини, з якою новоутворені держави Центрально-Східної Європи ввійшли в міжвоєнну добу. Подальші перспективи дослідження можуть бути пов'язані з порівняльним аналізом синдикатської системи Російської імперії та картельних об'єднань Німецької і Австро-Угорської імперій, що дозволить чіткіше окреслити контекст монополізації промисловості у країнах регіону напередодні Першої світової війни.

Список використаної літератури:

1. Янжул И. И. Промысловые синдикаты или предпринимательские союзы для регулирования производства преимущественно в Соединенных Штатах Америки. СПб. : Тип. М. М. Стасюлевича, 1895. 459 с.

2. Кафенгауз Л. Б. Синдикаты в русской железной промышленности: к вопросу о концентрации производства в России. М. : Тип. Т-ва И. Д. Сытина, 1910. 264 с.

3. Бовыкин В. И. Зарождение финансового капитала в России. М. : Изд-во Моск. ун-та, 1967. 295 с.

4. Наумова Г. Р. Российские монополии (Источниковедческие проблемы). М. : Изд-во МГУ, 1984. 122 с.

5. Китанина Т. М. Синдикат «Трубопродажа» и его роль в монополизации металлообрабатывающей промышленности России. *Монополии и экономическая политика царизма в конце XIX – начале XX в.: к проблеме исторических предпосылок Великой Октябрьской социалистической революции: сб. ст.* Л., 1987. С. 65–81.

6. Шепелев Л. Е. Проблема промышленного развития России в финансовой политике царизма начала XX в. *Монополии и экономическая политика царизма в конце XIX – начале XX вв.* / редкол.: С. И. Потолов (отв. ред.), В. И. Бовыкин и др. Л. : Наука, 1987. С. 163–182.

7. Забудкова О. А. Створення та розвиток синдикатів у промисловості Російської імперії наприкінці XIX – на початку XX ст. : дис. … канд. іст. наук : 07.00.02. Старобільськ, 2018. 252 с.

8. Koryś P., Tymiński M. Economic growth on the periphery: estimates of GDP per capita of the Congress Kingdom of Poland (for years 1870–1912). *European Review of Economic History*. 2022. Vol. 26 (2). Pp. 284–301. DOI: https://doi.org/10.1093/ereh/heab016

9. Daheur J. Productive or Extractive Periphery? Russian Poland and Timber Exports to Germany in the Late Nineteenth and Early Twentieth Centuries. *Global Environment*. 2022. Vol. 15(1). P. 107–147. DOI: https://doi.org/10.3197/ge.2022.150105

10. Köll A. M. Reinterpretation of economic history in the Baltic countries, 30 years after independence. *Scandinavian Economic History Review*. 2025. Vol. 73(2). P. 93–102. DOI: https://doi.org/10.1080/03585522.2024.2314304

11. Гісторыя Беларусі : ў 6 т. Том 4: Беларусь у складзе Расійскай імперыі / Касцюк М. (рэд.). Мінск : Экаперспектыва, 2005. 519 с.

12. Киштымов А. Развитие экономики Беларуси (Северо-Западного края) в XIX – начале XX вв. *Деды: дайджест публикаций о беларуской истории*. Вып. 13. Минск, 2014. С. 58–69.

13. Cheremukhin A., Golosov M., Guriev S., Tsyvinski A. The Industrialization and Economic Development of Russia through the Lens of a Neoclassical Growth Model. *The Review of Economic Studies*. 2017. Vol. 84 (2). P. 613–649. DOI: https://doi.org/10.1093/restud/rdw026

14. Zhuravskaya E., Guriev S., Markevich A. New Russian Economic History. *Journal of Economic Literature.* 2024. Vol. 62(1). P. 47–114. DOI: https://doi.org/10.1257/jel.20221564

15. Касперович Г. Объединение промышленности. *Торгово-пром. газ.* 1907. № 283. 15 дек. С. 1.

16. Зашкільняк Л. О., Крикун М. Г. Історія Польщі: від найдавніших часів до наших днів. Л. : Львів. нац. ун-т імені Івана Франка, 2002. 762 с.

17. McKay J. P. Pioneers for Profit. Foreign Entrepreneurship and Russian Industrialization. 1885–1913. Chicago; London : University of Chicago Press, 1970. 456 p. DOI: https://doi.org/10.7208/chicago/9780226559926.001.0001

18. Вл. С. К предстоящему съезду спичечных фабрикантов. *Торгово-пром. газ*. 1907. № 207. 13 сент. С. 1–2.

19. К истории соглашения спичечных фабрикантов. *Вестн. финансов, промышленности и торговли*. 1916. № 6. С. 207–208.

20. Спичечный синдикат. *Коммерсант*. 1914. № 1346. 25 апр. С. 2.

21. Спичечный синдикат. *Коммерсант*. 1910. № 231. 15 мая. С. 3.

22. Оцуп А. А. О проволочно-гвоздильной промышленности. *Центральний державний історичний архів України в м. Києві*. Ф. 2161. Оп. 1. Спр. 190. Арк. 4–6.

23. Металлы. Харьков, 1 дек. *Торгово-пром. газ*. 1903. № 275. 2 дек. С. 5.

24. Наши железные синдикаты. *Торгово-пром. газ.* 1903. № 289. 22 дек. С. 1–2.

25. Синдикат «Проволока». *Коммерсант.* 1910. № 327. 11 сент. С. 1.

26. Державний архів Донецької області (ДАДО). Ф. 6. Оп. 1. Спр. 216. Арк. 2–19.

27. Кругляк Б. А. Внутренняя торговля в России в конце XIX – в начале XX века. На материалах Украины. Самара : Изд-во «Самарский университет», 1992. 192 с.

28. Монополии в металлургической промышленности России (1900–1917): док. и матер. Отв. ред. М. П. Вяткин. М. – Л. : Изд-во АН СССР, 1963. 965 с.

29. Железный рынок. *Коммерсант*. 1909. № 83. 4 нояб. С. 2.

30. Совещание представителей вагоностроительных заводов. *Торгово-пром. газ*. 1915. № 68. 27 марта. С. 3.

References

1. Yanzhul, I. I. (1895). Promyslovye sindikaty ili predprinimatelskie soyuzy dlya regulirovaniya proizvodstva preimushestvenno v Soedinennyh Shtatah Ameriki [Industrial syndicates or business unions for the regulation of production, mainly in the United States of America]. Saint Petersburg: Tip. M. M. Stasyulevicha [in Russian].

2. Kafengauz, L. B. (1910). Sindikaty v russkoi zheleznoi promyshlennosti: k voprosu o kontsentratsii proizvodstva v Rossii [Syndicates in the Russian iron industry: On the question of concentration of production in Russia]. Moskow: Tip. T-va I. D. Sytina [in Russian].

3. Bovykin, V. I. (1967). Zarozhdeniye finansovogo kapitala v Rossii [The origin of financial capital in Russia]. Moscow: Izd-vo Mosk. un-ta [in Russian].

4. Naumova, G. R. (1984). Rossiiskie monopolii (Istochnikovedcheskie problemy) [Russian monopolies (Source study problems)]. Moscow: Izd-vo MGU [in Russian].

5. Kitanina, T. M. (1987). Sindikat «Truboprodazha» i ego rol v monopolizatsii metalloobrabatyvayushchei promyshlennosti Rossii [The «Truboprodazha» syndicate and its role in the monopolization of Russia's metalworking industry]. In *Monopolii i ekonomicheskaya politika tsarizma v kontse XIX – nachale XX v.: k probleme istoricheskikh predposylok Velikoi Oktyabrskoi sotsialisticheskoi revolyutsii – Monopolies and the economic policy of tsarism in the late XIX – early*

XX century: On the problem of the historical preconditions of the Great October Socialist Revolution. (pp. 65–81). Leningrad [in Russian].

6. Shepelev, L. E. (1987). Problema promyshlennogo razvitiya Rossii v finansovoi politike tsarizma nachala XX v. [The problem of Russia's industrial development in the financial policy of tsarism in the early twentieth century]. In: S. I. Potolov, V. I. Bovykin (Eds.), *Monopolii i ekonomicheskaya politika tsarizma v kontse XIX – nachale XX vv. – Monopolies and the economic policy of tsarism in the late XIX – early XX centuries.* (pp. 163–182). Leningrad: Nauka [in Russian].

7. Zabudkova, O. A. (2018). Stvorennia ta rozvytok syndykativ u promyslovosti Rosiiskoi imperii naprykintsi XIX – na pochatku XX st. [Establishment and development of syndicates in the industry of the Russian Empire at the end of XIX century and the beginning of XX century]. *Candidate's thesis.* Starobilsk [in Ukrainian].

8. Koryś, P., & Tymiński, M. (2022). Economic growth on the periphery: Estimates of GDP per capita of the Congress Kingdom of Poland (for years 1870–1912). *European Review of Economic History, 26*(2), 284–301. DOI: https://doi.org/10.1093/ereh/heab016

9. Daheur, J. (2022). Productive or extractive periphery? Russian Poland and timber exports to Germany in the late nineteenth and early twentieth centuries. *Global Environment, 15*(1), 107–147. DOI: https://doi.org/10.3197/ge.2022.150105

10. Köll, A. M. (2025). Reinterpretation of economic history in the Baltic countries, 30 years after independence. *Scandinavian Economic History Review, 73*(2), 93–102. DOI: https://doi.org/10.1080/03585522.2024.2314304

11. Kastsiuk, M. (Ed.). (2005). Gistoryia Belarusi [History of Belarus]. (Vol. 1–6). Vol. 4. Belarus u skladze Rasiyskai imperyi – Belarus as part of the Russian Empire. Minsk: Ekaperspektyva [in Belarusian].

12. Kishtymov, A. (2014). Razvitie ekonomiki Belarusi (Severo-Zapadnogo kraya) v XIX – nachale XX vv. [Development of the economy of Belarus (North-Western region) in the XIX – early XX centuries]. *Dedy: Daidzhest publikatsii o belaruskoi istorii – Dedy: a digest of publications on Belarusian history, (13),* 58–69 [in Russian].

13. Cheremukhin, A., Golosov, M., Guriev, S., & Tsyvinski, A. (2017). The industrialization and economic development of Russia through the lens of a neoclassical growth model. *The Review of Economic Studies, 84*(2), 613–649. DOI: https://doi.org/10.1093/restud/rdw026

14. Zhuravskaya, E., Guriev, S., & Markevich, A. (2024). New Russian economic history. *Journal of Economic Literature, 62*(1), 47–114. DOI: https://doi.org/10.1257/jel.20221564

15. Kasperovich, G. (1907, December 15). Obedinenie promyshlennosti [Industrial consolidation]. *Torgovo-promyshlennaya gazeta – Trade and industrial newspaper, (283),* 1 [in Russian].

16. Zashkilniak, L. O., & Krykun, M. H. (2002). Istoriia Polshchi: vid naidavnishykh chasiv do nashykh dniv [History of Poland: From ancient times to the present day]. Lviv: Lvivskyi natsionalnyi universytet imeni Ivana Franka [in Ukrainian].

17. McKay, J. P. (1970). Pioneers for profit: Foreign entrepreneurship and Russian industrialization, 1885–1913. Chicago; London: University of Chicago Press. DOI: https://doi.org/10.7208/chicago/9780226559926.001.0001

18. Vl. S. (1907, September 13). K predstoyashchemu syezdu spichechnykh fabrikantov [To the forthcoming congress of match manufacturers]. *Torgovo-promyshlennaya gazeta – Trade and industrial newspaper, (207),* 1–2 [in Russian].

19. K istorii soglasheniya spichechnykh fabrikantov [On the history of the agreement of match manufacturers]. (1916). *Vestnik finansov, promyshlennosti i torgovli – Bulletin of Finance, Industry and Trade, (6),* 207–208 [in Russian].

20. Spichechnyi sindikat [Match syndicate]. (1914, April 25). *Kommersant – Kommersant, (1346),* 2 [in Russian].

21. Spichechnyi sindikat [Match syndicate]. (1910, May 15). *Kommersant – Kommersant, (231),* 3 [in Russian].

22. Otsup, A. A. (n.d.). O provolochno-gvozdilnoi promyshlennosti [On the wire and nail industry]. *Tsentralnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv Ukrainy, m. Kyiv – Central State Historical Archive of Ukraine, Kyiv (CSHAK of Ukraine).* F. 2161. Op. 1. Spr. 190. Ark. 4–6 [in Russian].

23. Metally [Metals]. (1903, December 2). *Torgovo-promyshlennaya gazeta – Trade and industrial newspaper, (275),* 5 [in Russian].

24. Nashi zheleznye sindikaty [Our iron syndicates]. (1903, December 22). *Torgovo-promyshlennaya gazeta – Trade and industrial newspaper, (289),* 1–2 [in Russian].

25. Sindikat «Provoloka» [The «Provoloka» syndicate]. (1910, September 11). *Kommersant – Kommersant, (327),* 1 [in Russian].

26. Derzhavnyi arkhiv Donetskoi oblasti (DADO) [State Archive of Donetsk Region]. F. 6. Op. 1. Spr. 216. Ark. 2–19 [in Russian].

27. Kruglyak, B. A. (1992). Vnutrennyaya torgovlya v Rossii v konce XIX – v nachale XX veka. Na materialah Ukrainy [Domestic trade in Russia in the late XIX – early XX century. On the materials of Ukraine]. Samara: Izd-vo «Samarskij universitet» [in Russian].

28. Vyatkin, M. P. (Ed.). (1963). Monopolii v metallurgicheskoi promyshlennosti Rossii (1900–1917): dokumenty i materialy [Monopolies in the metallurgical industry of Russia (1900–1917): Documents and materials]. Moscow–Leningrad: Izd-vo AN SSSR [in Russian].

29. Zheleznyi rynok [Iron market]. (1909, November 4). *Kommersant – Kommersant, (83),* 2 [in Russian].

30. Soveshchanie predstavitelei vagonostroitelnykh zavodov [Meeting of representatives of carriage-building plants]. (1915, March 27). *Torgovo-promyshlennaya gazeta – Trade and industrial newspaper, (68),* 3 [in Russian].

Дробишева О. А. Підприємства польських, балтійських і білоруських земель у синдикатах Російської імперії наприкінці XIX – на початку XX ст.

У статті проаналізовано місце і форми участі підприємств польських, балтійських і білоруських земель у синдикатах Російської імперії наприкінці XIX – на початку XX ст. Встановлено, що ця участь не була периферійною чи випадковою, а мала системний характер і визначалася галузевою спеціалізацією відповідних промислових районів, їхньою включеністю до загальноімперського ринку та зв'язками із західноєвропейським економічним простором.

Вивчено діяльність підприємств Польського, Прибалтійського та Північно-Західного промислових районів у ключових синдикатах імперії. Показано, що у двох випадках підприємства досліджуваних земель відігравали структурно центральну роль у формуванні монополістичних об'єднань. Синдикат «РОСТ» виник на основі регіональної ініціативи – Комітету сірникових фабрикантів Західного краю, створеного у Мінську в 1905 р., а «Дріт» сформувався навколо ризько-лібавського промислового ядра і контролював до половини виробництва дроту в імперії. У загальноімперських металургійних синдикатах польські підприємства становили другу за значенням групу після південноросійської, а балтійські були представлені у вагонобудуванні та металообробці. Проаналізовано вплив Першої світової війни на синдикатську систему. Показано, що окупація Царства Польського, бойові дії на території білоруських і балтійських губерній та евакуація промислових підприємств спричинили структурну реорганізацію та розпад основних монополістичних об'єднань, що засвідчило органічну вбудованість західних регіонів у загальноімперський економічний простір.

Ключові слова: синдикати, промисловість, Російська імперія, Царство Польське, Балтійський регіон, білоруські землі.

Drobysheva O. A. Enterprises of the Polish, Baltic, and Belarusian lands in the syndicates of the Russian Empire in the late 19th – early 20th centuries

The article examines the role and forms of participation of enterprises from the Polish, Baltic, and Belarusian lands in the syndicates of the Russian Empire in the late 19th and early 20th centuries. It is established that this participation was neither peripheral nor incidental but was systemic in nature, determined by the sectoral specialisation of the respective industrial regions, their integration into the empire-wide market, and their ties to the Western European economic space.

The study examines the activity of enterprises from the Polish, Baltic, and Northwestern industrial regions in the key syndicates of the empire. It is shown that in two cases enterprises from the lands under study played a structurally central role in the formation of monopolistic associations. Syndicate «ROST» emerged on the basis of a regional initiative, the Committee of Match Manufacturers of the Western Region, established in Minsk in 1905, while «Wire» was formed around the Riga–Libau industrial core and controlled up to half of wire production in the empire. In the all-imperial metallurgical syndicates, Polish enterprises constituted the second most important group after the South Russian ones, while Baltic enterprises were represented in carriage building and metalworking. The article also analyzes the impact of the First World War on the syndicate system. It demonstrates that the occupation of the Kingdom of Poland, military operations in the Belarusian and Baltic provinces, and the evacuation of industrial enterprises caused the structural reorganization and collapse of the main monopolistic associations, thus revealing the organic integration of the western regions into the all-imperial economic space.

Key words: syndicates, industry, Russian Empire, Congress Kingdom of Poland, Baltic region, Belarusian lands.

Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0)

Дата першого надходження статті до видання: 24.03.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 17.04.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 20.05.2026